

Requirements for the Teacher's Personality in the Pedagogical Legacy of Abu Ali Ibn Sina and Their Contemporary Significance

Mahmudova Zilola Ma'murjon qizi

Throughout the history of pedagogical thought, the figure of the teacher has consistently held a central place. Although approaches to the teacher have varied across different cultures and civilizations, their fundamental essence remains the same: the teacher is not merely a transmitter of knowledge but a spiritual guide who shapes the student into a well-rounded individual. Examining this subject through the legacy of the great Eastern Renaissance scholar Abu Ali ibn Sina (980–1037) is of particular scholarly significance.

Pedagogik ta'limotlar tarixida muallim shaxsi muammosi barcha davrlarda markaziy o'rinlardan birini egallagan. Turli madaniyat va sivilizatsiyalarda muallimga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjud bo'lgan bo'lsa-da, ularning asosiy mohiyati bir xil: muallim shunchaki bilim uzatuvchi emas, balki shogirdni to'liq shaxs sifatida shakllantiruvchi ma'naviy rahbar hisoblanadi. Ushbu muammoni o'rganishda Sharq uyg'onish davrining buyuk allomasi Abu Ali ibn Sino (980–1037) merosiga murojaat etish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn Sino — 980-yil Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida tavallud topgan, 1037-yil Hamadonda vafot etgan buyuk mutafakkir. U 450 dan ortiq asar muallifi bo'lib, ularning 240 tasi bizgacha yetib kelgan. Uning asarlari tibbiyot, falsafa, mantiq, matematika, astronomiya va pedagogika sohasini qamrab oladi. "Tib qonunlari" (Al-Qonun fit-tibb), "Donishnoma", "Tadbiri manozil", "Siyosati madaniya", "Kitob ul-najot" kabi asarlari nafaqat zamonasining, balki keyingi asrlar Sharq va G'arb ilm-fanining ham asosiy manbalari bo'lib xizmat qilgan. Xususan, "Tib qonunlari" XVII asrgacha Yevropa universitetlarida asosiy tibbiyot darsligi sifatida o'qitilgan — bu fakt Ibn Sinoning ilmiy merosining universal xarakter kasb etganidan dalolat beradi.

Ibn Sinoning pedagogik qarashlari uning asarlarida tarqoq holda emas, balki izchil tizim sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar tizimini belgilashdan avval u ta'lim-tarbiyaning umumiy maqsadini aniq ifodalaydi: shaxsning jismonan sog'lom, aqliy jihatdan rivojlangan, axloqiy jihatdan yetuk va ijtimoiy jihatdan foydali insonni tarbiyalash. Bu maqsad zamonaviy ta'limda qo'llaniladigan "yaxlit shaxs" (whole person education) kontseptsiyasining asrlar oldin bayon etilgan ilk varianti deb baholash mumkin.

Birinchi talab: chuqur bilimdonlik va doimiy o'z ustida ishlash.

Ibn Sino "Donishnoma" asarida ta'kidlaydi: bola tarbiyasi bilan shug'ullanadigan kishi o'z kasbining mohiyatini, tarbiyalanuvchining tabiiy xususiyatlarini va uni o'rab turgan muhitni mukammal bilishi zarur. Muallim nafaqat o'zi o'qitadigan fanini, balki uning boshqa bilim sohalari bilan bog'liqligini ham tushuna olishi kerak. Bu talabning mohiyatida zamonaviy pedagogikadagi kasbiy kompetentlik (professional competence) tushunchasining ilk ko'rinishi namoyon bo'ladi. Ibn Sino ta'kidlaydi: "Bilim inson o'ziga xos bo'lgan eng oliy fazilat bo'lib, u yordamida inson hayvondan farqlanadi, yer yuzidagi barcha mavjudodlardan ustun turadi". Muallim uchun esa bu fazilat ikki darajada bo'lishi lozim: bilimlar egasi va bilimlar uzatuvchisi. Ikkinchi daraja birinchisidan ham mushkul, chunki bilmoq va tushuntira olmoq — bu ikki alohida qobiliyat. Shuning uchun Ibn Sino muallim uchun metodologik bilim ham muhim ekanligini alohida ta'kidlaydi.

Ikkinchi talab: axloqiy yetuklik va ma'naviy poklik.

Ibn Sino muallimning shaxsiy namunasini ta'lim-tarbiyaning asosiy vositasi sifatida belgilaydi. "Tadbiri manozil" asarida u shunday yozadi: "Bolalar ustozni yaxshi axloqli, diyonatli va xayrixoh bo'lmog'i lozim, chunki o'quvchilar ustoz so'ziga emas, uning xatti-harakatiga qarashadi". Ushbu fikr zamonaviy ijtimoiy o'rganish nazariyasi (A. Bandura)ning asosiy postulatini eslatadi:

bolalar kuzatish orqali o'rganadilar va buning uchun kuzatishga arzigulik namuna bo'lishi zarur. Ibn Sino muallimda bo'lishi kerak bo'lgan axloqiy fazilatlarni batafsil ko'rsatadi: halollik va to'g'rilik (o'quvchilarga noto'g'ri ma'lumot bermaslik), adolat (barcha o'quvchilarga teng munosabatda bo'lish), saxiylik (bilimni beminnat ulashish), sabr-toqat (o'quvchilar xatolariga chidamli bo'lish), kamtarinlik (bilimdon bo'la turib manmanlikdan xoli bo'lish). Bu fazilatlar majmuasi zamonaviy o'qituvchi etikasi kodekslari bilan taqqoslaganda mos keladi.

Uchinchi talab: individual yondashuv va psixologik bilim.

Ibn Sino "Tib qonunlari"da inson mizojining to'rt turini — safroviy (xolerik), balg'amli (flegmatik), qonli (sangvinik) va savdoviy (melanxolik) — tavsiflab, har bir turga mos ta'lim usullarini belgilaydi. Bu yondashuv zamonaviy differensial pedagogika va individual ta'lim (individualized instruction) tamoyillarining ilk ilmiy asosini tashkil etadi. Muallim har bir o'quvchini uning mizoji, yoshi, qobiliyati va moyilligini hisobga olgan holda o'qitishi lozim. Ibn Sino fikricha, o'quvchini majburlash va zo'rlamaslik kerak: "Majburlab o'rgatish bola aqlini bo'g'adi, ishtiyoqini so'ndiradi". Buning o'rniga muallim o'quvchida tabiiy qiziqish va ilmga muhabbat uyg'otishi lozim. Bu g'oya zamonaviy motivatsion psixologiyadagi ichki motivatsiya (intrinsic motivation) tushunchasi bilan to'liq mos keladi.

To'rtinchi talab: yoshga mos ta'lim berish qobiliyati.

Ibn Sino ta'lim-tarbiyani yoshga qarab aniq bosqichlarga ajratadi. Ilk bolalik davrida (0–7 yosh) asosiy tarbiyachilar ota-ona va maktabgacha tarbiya murabbiylari hisoblanadi; bu davrda jismoniy tarbiya, nutqni rivojlantirish va asosiy ijobiy odatlarni shakllantirish ustuvordir. Maktab yoshida (7–14 yosh) muallim shaxsining ta'siri hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi; bu davrda ilmiy bilimlarni o'rganish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va axloqiy me'yorlarni singdirish asosiy vazifa hisoblanadi. O'spirinlik davrida (14 yoshdan keyin) esa o'quvchi nisbatan mustaqil bo'ladi; muallimning vazifasi endi to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar berishdan ko'ra, o'quvchining mustaqil fikrlashini yo'naltirish va ragbatlantirishga yo'naladi. Bu uch bosqichli model Erik Eriksonning psixosotial rivojlanish nazariyasi bilan ilmiy jihatdan hamohangdir.

Beshinchi talab: jismoniy va ma'naviy tarbiyaning uyg'unligi.

Ibn Sino muallim nafaqat aqliy, balki jismoniy rivojlanish uchun ham mas'ul ekanligini ta'kidlaydi. "Tib qonunlari"ning pedagogikaga bag'ishlangan qismlarida u shunday yozadi: "O'quvchilarning aqliy faoliyati ular jismoniy sog'lom bo'lgandagina to'la samarali bo'ladi". Shuning uchun muallim o'quvchilarning jismoniy charchashi, uyqusi, ovqatlanishi va dam olishiga ham e'tibor berishi lozim. Bu yondashuv zamonaviy ta'limdagi "sog'lom maktab" (healthy school) konsepsiyasi bilan bevosita bog'liq.

Ibn Sino g'oyalarining zamonaviy ahamiyati.

Zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan Ibn Sino o'qituvchiga qo'ygan talablarni quyidagicha tizimlashtirish mumkin: bilimdonlik va metodologik kompetentlik (kognitiv va didaktik kompetentlik), axloqiy yetuklik va shaxsiy namuna (qadriyatlar va etik kompetentlik), individual va differensial yondashuv (psixologik kompetentlik), yoshga mos o'qitish qobiliyati (razvojlovchi kompetentlik), jismoniy va ruhiy sog'liqqa e'tibor (sog'liqni saqlash kompetentligi). Ushbu besh kompetentlik zamonaviy UNESCO va Yevropa ta'lim standartlarida o'qituvchi uchun belgilangan kompetentliklar tizimi bilan mos keladi.

Shuningdek, Ibn Sino ta'lim metodlariga oid qimmatli fikrlar bildirgan. U induktiv usulni (kuzatishdan umumlashtirishga o'tish), qiyosiy tahlilni, savol-javob metodini (sokratik dialog) va amaliy mashqlarni o'qitishning asosiy usullari sifatida tavsiya etadi. Bu metodlar bugungi zamonaviy ta'limda ham eng samarali usullar sifatida qo'llanilmoqda.

Xulosa.

Abu Ali ibn Sino pedagogik merosida shakllangan o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar tizimi o'z ilmiy va amaliy ahamiyatini bugungi kunda ham to'liq saqlab qolmoqda. Muallimning bilimdonligi, axloqiy yetuklik, individual yondashuv qobiliyati, yoshga mos o'qitish va yaxlit tarbiya haqidagi g'oyalari zamonimizdagi pedagogik standartlar bilan mazmun jihatdan hamohang ekanligi tadqiqotimiz davomida aniqland. Ushbu merosni zamonaviy pedagogika

nazariyasi va amaliyoti bilan uyg'unlashtirish bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirishga, milliy pedagogik an'analarni saqlab qolishga va zamonaviy ta'lim tizimini boyitishga muhim hissa qo'shadi. Kelajakda Ibn Sino pedagogik merosini boshqa Sharq va G'arb mutafakkirlari g'oyalari bilan qiyosiy o'rganish yanada chuqurroq ilmiy xulosalarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Ibn Sino. Tib qonunlari. I tom. – Toshkent: Fan, 1981. – 460 b.
 Ibn Sino. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1980. – 314 b.
 Ibn Sino. Tadbiri manozil. – Toshkent: Fan, 1975. – 118 b.
 Ibn Sino. Siyosati madaniya. – Toshkent: Fan, 1993. – 96 b.
 Sharipov Sh. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Nishon nashriyoti, 2019. – 448 b.
 Muslimov N. Pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2015. – 320 b.
 Hasanboy A. Pedagogik ta'limotlar tarixi. – Toshkent: TDPU, 2017. – 260 b.
 Xo'jayev T. Pedagogika tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2020. – 304 b.
 Bandura A. Social Learning Theory. – New York: General Learning Press, 1977. – 247 p.
 Erikson E. Childhood and Society. – New York: Norton, 1950. – 397 p.
 UNESCO. International Commission on Education for the Twenty-first Century. Learning: the Treasure Within. – Paris: UNESCO, 1996. – 46 p.
 Irisqulov A. Forobiy va Ibn Sino falsafasida ta'lim-tarbiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2005. – 188 b.